

kellemes kis hazugságai megdőltek, kiszabadultak a hosszú előszobából — tudnak-e emberibb, tisztább életet teremteni maguknak? Vészi nem vállalkozik a feleletre. Az akváriumi jellemzés, az álom és valóság egybejátszatása túlságosan jól sikerült ahhoz, hogy egy másik munkahely, vagy egy új lakás lehetősége sokat változtasson rajtuk. Tóth Rózsi csúnya marad, a Bíró nem szabadul rögeszméitől, Gold Lajos Afrikában is balek lesz.

Keserű, lehangoló világ, de jó regény. És mert Vészi Endre költő is, bizonyos mértékig a mese, az álom világába transzponálja a tények kemény valóságát. A képek, a hangulatteremtés, a nyelv szó szoros értelmében „költői” használata, az a mély líraiság és humor, amivel megéri és megérteti figuráit — mindez végig feszültséget tartó szükséges belső ellentétet alkot tartalom és forma között, így téve izgalmassá, igazi élménnyé Vészi Endre könyvét. (*Magvető Könyvkiadó 1970.*)

ZENTAI MÁRIA

SÁNDOR IVÁN: FÖLDKÖZELBEN

Van egy nemzedéke a mai magyar prózairodalomnak, amely mostanában szemünk láttára kezdi megtalálni feladatát, és elfoglalni helyét. Sokáig kísérletezett, témák közül válogatott, próbálgatta a műfajokat: drámát, verset, esszét, kritikát és szociográfiát. Aztán egyszerre előállt érvényes műveivel, egy olyan sorozattal, ami körül azonnal megsűrűsödött az olvasói érdeklődés, hullámmáni kezdtek a kritikai viták. E vitákból mindenképpen kiderült az is, hogy a hatvanas és hetvenes évek fordulóján ez a generáció hozta a legérdekesebb regényeket. Kardos G. Györgyre, Konrád Györgyre, Gyurkó Lászlóra, Maróti Lajosra és Sükösd Mihályra gondolok. Vagyis a „negyvenévesek” nemzedékére, amelynek tagjai egészen fiatalon élték át a felszabadulás élményét, érettebben a Rákosi-korszak végső ellentmondásait és 1956-ot, s a hatvanas években léptek az irodalmi élet soraiba. Tapasztalataikban, élményeikben, idegeikben hordják az elmúlt huszonöt esztendő változásait, fordulatait és eseményeit. Sokan tőlük várják az elmúlt negyedszázad érvényes nagyregényét, azt az eredményt, amit — Sartre szavaival — „a szocializmus kalandjának” hiteles ábrázolása jelent.

Közéjük tartozik Sándor Iván is, aki egy sorozat színpadi mű és egy közepesebb regény után most jelentkezett azzal a könyvvel — *Földközelben* című regényével —, amely helyet szerzett neki az imént vázolt nemzedék mozgalmaiban.

A *Földközelben* története két síkon játszódik. Az első — a jelen idejű — egy fiktív szociográfiai felmérés munkáját, nehézségeit mutatja be. E szociográfiai felmérés a „negyvenévesek” egyik reprezentatív csoportját — egy budapesti kerület MADISZ-szervezetének 1945 februári tagságát — vizsgálja meg. „Azt keressük — hangzik a magnóinterjúk programját ismertető levél —, hogy a múlt hogyan határozta meg a múlt megelőinek gondolkodásmódját, hová jutottak el, mennyire »gyógyíthatatlan« közéleti fertőzöttségük. Ez utóbbihoz például elég az egészen egyszerű statisztikai összehasonlítás: a »fertőzötttek« meg az »immunisok« huszonhárom év alatti és mai konfliktusszámainak összehasonlítása. A vizsgálat szempontjából a korosztályt csoportnak tekinthetjük. Kohéziója olyan erős volt, hogy úgy lehet kezelni, mint az elitképző intézeteket...” Cseh Gáspár, a vizsgálat fiatal munkatársa, tehát társadalmunk egy rendkívül érdekes sorsú, a társadalmi életben belül meghatározó szerepet betöltő csoport helyzetét és történeti sorsát méri fel. Csak megjegyezzük: milyen tanulságos volna, ha ez a vizsgálat nemcsak írói fikció lehetne, hanem valóságos szociográfiai feladat is!

Cseh Gáspár csoportfelvételének mechanizmusába kerül be azután Fábik István főmérnök, az egyik interjúalany élettörténete. Fábik magnószalagra mondja életét, s válaszolnia kell egy terjedelmes kérdőív kérdéseire. E vallomásokból és válaszokból bontakozik ki a regény második rétege: a főmérnöknek és egykori mozgalmi társainak története. Azt lehetne mondani „tipikus” sors az övé: bátyja kommunista ellenállóként halt hősi halált, ő kamaszként lett tagja a felszabadulás után születő szocialista ifjúsági szervezetnek, kerületi vezető, majd honvédtiszt, a koncepciók perек idején letartóztatják, hosszabb fogság után végre hazatérhet családjához, gyárban dolgozik, ismét részt vesz a mozgalomban, 1956 után a polgári légiforgalom rádiója lesz, később tudományos kutató, feltaláló, a központi repülőtér főmérnöke. Sorsában mindazoknak az évszámoknak — 1945, 1948, 1949, 1953, 1956 — jelentése van, melyek meghatározták a magyar társadalom negyedszázados élettörténetét.

Egy emberi élet belső tartalma azonban nem fér el az adatok hálójában, a történelmi események alkotta rendben. Fábik is ezt mondja a szociológus faggatásaira: „kérdésekbe és válaszokba nem fér bele semmi...”. Az emberi sors végső tartalma, a történések lényege valahol a lélek mélyén található: a személyiség belső övezeteiben. Maguk az adatok és az események végül is csak tájékoztatnak egy élet alakulása, mozgása felől, de nem adnak kellő magyarázatot arra a kérdésre, hogy Fábik Istvánt milyen emberré tették a múltó évek, mit formált belőle a drámai konfliktusok között hömpölygő idő. Ez az a kérdés, amire a szociológus nem adhat választ, annál inkább az irodalom. Sándor Iván célja is az tehát, hogy a történelmi fordulatok lélektani, emberi eredményét derítse fel; hogy hősenek személyiségét, eszméletét és gondolkodását vizsgálja meg és világítsa át.

Ez a vállalkozás — bátran mondhatjuk — sikerült: Fábik István hiteles „történelmi” emberként áll elénk. És ezért lehet hiteles sorsának végső mondanivalója is. Megtörték ugyan a szenvedések, meggyötörték a történelem fájdalmas fordulatai, mégis vállalja a közéleti ember felelősségét, mint mondja, nem akar kivonulni a történelemből. Az összegzés, amelynek során számot vet életével, *elégikus* ugyan. Az elégikus záróakkord azonban felelősségtudatot, vállalkozó kedvet és makacs köteleltségteljesítést is jelent. Fábik úgy számol el életével, tapasztalataival, hogy szinte megerősödve kerül ki a számadás belső küzdelmeiből. Elveti a hamis illúziókat, azt a látásmódot, amely „az elveket hitékké növesztette és a tudományos felismeréseket abszolutizálta”, elveti a kételkedés nélküli önátadás hamis erkölcsét, a személyiségről lemondó engedelmességet. Ami marad, illetve amit helyettük önmagának kialakít, az már egy új magatartás, új etika. Ez az etika az emberi személyiség fenntartását, a felelősség vállalását és az emberi köteleltségek teljesítését kívánja. Az új magatartás a „belülről vezérelt” ember eszményének ad alakot. Nehezebben vállalható etika: több önállóságot és felelősséget követel. De megszerzi az ember számára az önépítés, a szabadság és az alkotás örömét. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

POMOGÁTS BÉLA